

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 330.356.2/4:37

Клокар О.О.,
д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Білоцерківського інституту економіки та управління
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини "Україна"

АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Klokar O.O.,
dr.sc.(econ.), professor of the department of finance and credit
Bila Tserkva Institute of Economics and Management
Open International University of Human Development "Ukraine"

ANALYSIS OF THE CONSTITUENT ELEMENTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL

Постановка проблеми. Розвиток конкурентоспроможної ринкової економіки в Україні, проведення ефективних реформ у даному напрямі та підвищення життєвого рівня населення можливо лише за наявності мобільного соціального капіталу. Проте складові елементи щодо його формування (нематеріальне виробництво та його продукція) розвинуті недостатньо, що пов'язано, насамперед, з відсутністю ефективних матеріальних стимулів суб'єктів даного капіталу – людей. Так, у 2013 р. оплата праці в Україні складала лише 80% рівня офіційно встановленого прожиткового мінімуму для працездатної особи та не забезпечувала навіть простого відтворення робочої сили. Разом з тим в окремих країнах СНД (Азербайджан, Білорусь, Казахстан і Російська Федерація) вона була в 1,5–3 рази вищою [8, с.173].

Відсутність матеріальної зацікавленості людей та їх моральне незадоволення від виконуваної роботи провокує не лише внутрішню, але й зовнішню трудову міграцію. Так, за роки незалежності України кількість мігрантів, серед яких переважають сільські жителі працездатного віку, за оцінками вчених-економістів, перевищила 8 млн. осіб [9, с.9]. Дана ситуація загрожує економічній та продовольчій безпеці держави, а також спричиняє соціально-психологічну й культурну деградацію населення. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку економіки України є формування основних засад розвитку та мобільності соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням вищенаведеної проблеми займалися такі науковці: А. Бузгалін, П. Бурд'є, М. Горожанкіна, Д. Коулман, М. Курбатова, С. Левіна, Є. Каган, Є. Мішенін, Н. Олійник, П. Саблук, В. Тітов, Ф. Фукуяма тощо [1-7; 9-11]. Вчені визначили основні умови розвитку соціального капіталу в ринковій економіці. Проте аналіз його структурних елементів розвитку в процесі трансформації соціально-економічних відносин в Україні відображений науковцями недостатньо.

Постановка завдання. Враховуючи вищевказану проблему, головною метою даного дослідження є аналіз складових елементів розвитку соціального капіталу. Відповідно до описаної вище мети нами сформувані такі завдання:

- розкрити сутність соціального капіталу;
- визначити та проаналізувати основні складові елементи його розвитку;
- запропонувати заходи щодо поліпшення мобільності соціального капіталу та обґрунтувати отримані результати.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті аналізу нами встановлено, що існують різні підходи до трактування сутності соціального капіталу як суспільної категорії. Вони подібні між собою та відрізняються лише окремими складовими. Так, більшість науковців під даною категорією розуміють сукупність психологічних, фізіологічних, моральних, етичних економічних та інших особистих якостей та можливостей кожної людини, які є її основним ресурсом і перевагою,

порівняно з іншими людьми, в процесі її адаптації та ефективною реалізації в певному соціумі (соціальному середовищі) на макро- та мікрорівнях [1, с.148; 2, с.61; 3, с.7; 5, с.123; 6, с.38; 7, с.84; 10, с.90; 11, с.12].

Крім цього, враховуючи вищенаведений підхід, нами встановлено, що створення соціального капіталу відбувається в нематеріальному виробництві й зокрема в духовному виробництві. Так, нами сформовано структуру основних елементів розвитку соціального капіталу, а саме: *галузі (наука, освіта, культура), духовний продукт, духовна праця* (рис. 1).

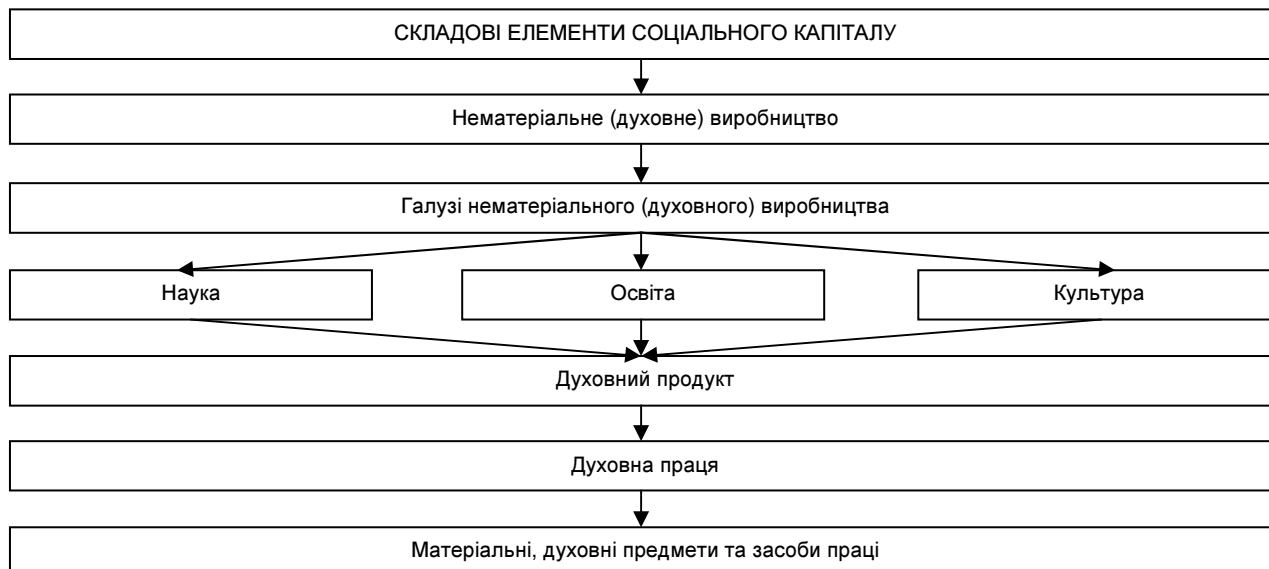

Рис. 1. Структура складових елементів розвитку соціального капіталу

Джерело: адаптовано автором підхід М. Горожанкіної [3, с.12; 4, с.57]

Із рис. 1 видно, що в нематеріальному (духовному) виробництві використовується духовна праця, матеріальні та духовні предмети, засоби праці для виробництва духовних благ. Останні створюються для реалізації потреб людей та спрямовані безпосередньо на їх розвиток і збагачення духовного світу. Тобто вищенаведений підхід забезпечить передумови для комплексного аналізу ефективності розвитку соціального капіталу та можливість його адаптації до сучасних умов розвитку суспільства.

Крім цього, провідним складовим елементом соціального капіталу, що підлягає аналізу є *нематеріальне (духовне) виробництво*. Так, на думку окремих науковців, дана категорія є сферою суспільного виробництва, в якій виробляються: нематеріальні послуги: роздрібна торгівля, громадське харчування, пасажирський транспорт та зв'язок (що обслуговує населення), побутове обслуговування, охорона здоров'я та ін.; духовні цінності: освіта, культура, мистецтво тощо [3, с.12; 4, с.57].

Враховуючи вищенаведений підхід, на нашу думку, доцільно визначити та охарактеризувати економічну концепцію соціального капіталу в галузях нематеріального (духовного) виробництва (табл. 1).

Отже, на нашу думку, провідним елементом економічної концепції соціального капіталу є сфера нагромадження та споживання соціального капіталу. Так, його формування відбувається переважно в нематеріальному (духовному) виробництві, галузях соціальної інфраструктури (наука, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, комунальне господарство) Тобто без вищевказаних складових розвиток соціального капіталу є неможливим.

Крім цього, в нематеріальному (духовному) виробництві використовується *духовна праця, матеріальні та духовні предмети та засоби праці* для виробництва *духовних благ*. Ці блага створюються для задоволення суспільних потреб і використовуються для всебічного розвитку кожної людини, розширення її світогляду. При цьому, на наш погляд, не є тотожними категорії "духовне виробництво" та "духовна творчість". Так, під першим слід розуміти об'єктивно існуючу економічну категорію, тим часом, як під другим – вираження креативних, психічно-емоційних та естетичних аспектів духовної діяльності [3, с.14; 4, с.59].

Крім цього, аналізуючи *структуру духовного виробництва*, доцільно виділити підхід М. Горожанкіної, яка поділяє його на безпосередньо духовне та духовне виробництво, взяте в цілому. Якщо перше виражає процес виробництва духовних благ, то друге – їхній розподіл, обмін і споживання [3, с. 15; 4, с. 60]. Тому, підтримуючи в цілому підхід вченої, акцентуємо увагу на існуванні *суспільних продуктивних сил у духовній сфері*, відповідальних за створення валового духовного продукту – невід'ємної складової сукупного суспільного продукту.

Таблиця 1

Економічна концепція розвитку соціального капіталу в галузях нематеріального (духовного) виробництва

Структура	Характеристика
Мета та завдання нагромадження та споживання соціального капіталу	Мета – забезпечення соціалізації суспільних відносин на етапі переходу до постіндустріального суспільства, побудова інституціональної (контрактної) економіки. Задачі – використання соціального капіталу як інституціонального ресурсу на всіх рівнях економічної системи; доповнення заходів адміністративного контролю з боку держави засобами соціокультурної підтримки економіки; надання громадянському суспільству економічної функції з нагромадження та споживання соціального капіталу
Сфера нагромадження та споживання соціального капіталу	Соціальний капітал формується переважно в нематеріальному (духовному) виробництві, галузях соціальної інфраструктури (наука, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, комунальне господарство)
Економічні властивості соціального капіталу	Соціальний капітал має такі властивості: ресурсність, прибутковість, конвертованість. Це свідчить про наявність економічних ознак у природі соціального капіталу
Суб'єкти соціального капіталу	Економічні агенти підрозділяються на: донорів – постачальників соціального капіталу; реципієнтів – споживачів соціального капіталу. Ролі суб'єктів не закріплюються як постійні, а змінюються залежно від місця суб'єкта в інтеракціях (процесі взаємодії)
Функції соціального капіталу	Інтерактивна, інтегральна, комбінаційна, комунікативна, інфраструктурна, культурно-етична
Методи реалізації соціального капіталу	Економічні, інституціональні, соціокультурні
Форми існування соціального капіталу	Потенціал соціального капіталу існує в мережах соціальних зв'язків, представлений сукупністю інформаційних послуг, сумою нематеріальних благ для організаційного обміну в процесі економічної взаємодії суб'єктів
Одиниця виміру і характер споживання соціального капіталу	Соціальний капітал вимірюється в інтеракціях (соціальних взаємодіях). Він споживається шляхом перерозподілу від донора до реципієнта та при цьому не втрачається, а перетворюється й зростає
Результат функціонування соціального капіталу	Ефект від функціонування соціального капіталу синергетичний: соціальний ефект забезпечує соціалізацію людини, економічний – прибутковість соціуму, в якому здійснюється його використання.

Джерело: адаптовано автором підхід М. Горожанкіної [3, с. 13; 4, с. 58]

Проте, на наш погляд, задоволення духовних потреб і відтворення соціального капіталу відбувається через призму матеріальних потреб і матеріального виробництва в цілому. В перспективі даний підхід буде ключовим ланцюгом у взаємозв'язку суспільства з природою як провідним джерелом ресурсів для відтворення найбільш ефективної продуктивної сили – людини. Разом з тим матеріальне виробництво є лише потужною базою для стратифікації людини, суспільства та розвитку складових соціального капіталу в цілому.

На нашу думку, не менш важливим є питання капіталізації соціальної сфери на яку орієнтоване нематеріальне виробництво. Протягом останніх десятиліть у економічній науці активно розробляється *теорія нематеріального капіталу*. Основна відмінна ознака цього виду капіталу полягає в інтеграції субстанції безпосередньо в людину. До різновидів нематеріального капіталу традиційно відносять: людський, інтелектуальний, культурний, символічний, інституціональний, соціальний, гуманітарний. Велике значення має внутрішня структурна побудова нематеріального капіталу, що досягається на підставі субсидіарної єдності спеціалізованих капіталів [3, с. 16; 4, с. 61].

Враховуючи вищенаведений підхід, доцільно проаналізувати соціальний капітал через призму основних, генетично успадкованих властивостей, та відмітних ознак, придбаних в процесі еволюції нематеріальних форм капіталу. Так, на думку М. Горожанкіної, до родових, генетичних властивостей відносяться: *ресурсність* (потенціал взаємодії), *нагромадження* (створення мереж соціальних зв'язків), *конвертованість* (обмін на безеквівалентній основі), *ліквідність* (обмін на еквівалентній основі), *прибутковість* (економія трансакційних витрат співтовариства, або одержання соціальної ренти) [3, с. 16; 4, с. 61].

Крім цього, М. Горожанкіна стверджує, що найбільш характерною спеціальною властивістю є *невідчутність*, або *віртуальність* відносин соціального капіталу, що відбиває “ступінь почуттєвої відчутності” взаємодії економічних агентів. Головною властивістю визначено *інтерактивність* соціального капіталу, яка дозволяє йому встановлювати прямі й зворотні міжособистісні зв'язки між економічними агентами, забезпечує доступ до обмежених ресурсів, їх розподілу та перерозподілу. Наступними властивостями можна назвати *корпоративність* (як включеність у співтовариство), *універсальність*, *етичність* [3, с. 16; 4, с. 61].

Враховуючи вищевказаний підхід, на наш погляд, стійкий зв'язок між генетичними (родовими) та спеціальними (відмітними) властивостями соціального капіталу формує його системність і цілісність, забезпечує реалізацію його основних функцій. До них належать: *інтерактивна*, *інтегральна*, *комбінаційна*, *комунікативна*, *інфраструктурна* і *культурно-етична*. Реалізація даних функцій сприяє формуванню провідної з них – *гуманітарної*, що виконується в межах окремих соціальних груп.

Вважаємо, що соціальний капітал як елемент структури нематеріального капіталу сприяє формуванню *гуманітарного капіталу* суспільства. В результаті трансформації соціально-економічних

відносин у суспільстві соціальна інфраструктура має якісно новий рівень – гуманітарний. Так, останній є базою розвитку всіх форм та видів нематеріального капіталу.

Проте ефективний розвиток і мобільність нематеріального капіталу та всіх складових соціального капіталу в цілому можливий лише за умови реалізації таких заходів на макро- та мікрорівнях:

- розвиток соціального капіталу як невід'ємної складової капіталу в цілому;
- розвиток соціально орієнтованого управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання;
- виділення соціальних зв'язків у соціальному капіталі як ймовірного ресурсу отримання вигод для людини;
- вивчення в соціальних мережах структури взаємовідносин між соціальними суб'єктами – індивідами, групами, організаціями, державою тощо;
- вимір норм взаємодії соціального капіталу, що підтримуються соціалізацією та санкціями, тобто довіри державним інститутам;
- забезпечення зростання в структурі виробленої продукції підприємств частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової;
- реалізація корпоративної поведінки на рівні, відповідному пріоритетним соціальним нормам, цінностям та очікуванням суспільства;
- дотримання суб'єктами господарювання в своїй діяльності морально-етичних принципів у взаємовідносинах із зацікавленими сторонами;
- ведення бізнесу з урахуванням стандартних суспільних норм (наприклад, створення та налагодження екологічно безпечного виробництва);
- розвиток соціально орієнтованого управління діяльністю господарюючих суб'єктів, спрямованого на підвищення якості життя людей в цілому;
- розвиток активних та ефективних соціально орієнтованих ділових стосунків кожного підприємця із зацікавленими сторонами;
- розвиток інституту корпоративного громадянства щодо реалізації господарюючим суб'єктом соціально сумлінної поведінки в суспільстві на добровільних засадах;
- взаємодія підприємців з групою зацікавлених осіб на умовах соціального партнерства для досягнення паритетних і прозорих ділових відносин у бізнесі тощо.

Усі вищенаведені заходи спрямовані на підвищення ролі соціального капіталу в загальній структурі формування капіталу на макро- та мікрорівнях. Також вони передбачають налагодження соціального партнерства між державними та приватними інститутами щодо поліпшення умов життя та добробуту громадян, особливо економічно активного населення працездатного віку. Це свідчить про необхідність підвищення якості трудового життя та припинення неконтрольованої міграції та урбанізації окремих регіонів.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, в результаті аналізу складових елементів розвитку соціального капіталу нами встановлено, що:

1. Дана категорія є сукупністю соціально-психологічних, матеріальних та інших особистих властивостей кожної особи, що є її конкурентною перевагою в процесі її діяльності в окремому соціальному середовищі на всіх рівнях.

2. До структури основних елементів розвитку соціального капіталу належать: галузі (наука, освіта, культура), духовний продукт, духовна праця.

3. Всі вищенаведені структурні елементи взаємопов'язані та відображають напрями розвитку соціального капіталу та характеризують умови й підходи щодо поліпшення ефективності його формування та відтворення. До них належать передусім заходи налагодження соціального партнерства між державними та приватними інститутами щодо поліпшення якості трудового життя працівників усіх сфер суспільної діяльності, особливо економічно активного населення.

Вважаємо, що всі вищевказані заходи створять передумови для розвитку умов щодо підвищення життєвого рівня населення, його зацікавленості в результатах своєї праці, припинення неконтрольованої міграції та надлишкової урбанізації одних населених пунктів за рахунок деградації інших.

Література

1. Бузгалин А.В. Клей, обеспечивающий устойчивость позднего капитализма, или гексоген в его основании? / А.В. Бузгалин // *Общественные науки и современность*. – 2011. – № 3. – С. 147–161.
2. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // *Экономическая социология*; пер. М. С. Добряковой; науч. ред. В.В. Радаев. – 2005. – № 3. – Т. 6. – С. 60–74.
3. Горожанкина М.Е. Социальный капитал: политэкономический аспект / Горожанкина М.Е. – Донецк: ДонГУЭТ, 2006. – 289 с.
4. Горожанкіна М.Є. Трансформації економічної системи: напрями, критерії, класифікації / М.Є. Горожанкіна // *Торгівля і ринок України*. – 2001. – Вип. 12, Т. 1. – С. 56–61.
5. Коулман Д. Капитал социальный и человеческий / Д. Коулман // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 122–139.

6. Курбатова М.В. Структура соціального капітала як фактор інституціонального розвитку регіону / М.В. Курбатова, С.Н. Левина, Е.С. Каган // *Общественные науки и современность*. – 2010. – № 6. – С. 37–49.
7. Мишенин Е.В. Соціальний капітал: теоретическіе підходи к формированію сущности и содержания / Е.В. Мишенин, Н.В. Олейник // *Механізм регулювання економіки*. – 2008. – № 3, Т.2. – С. 84–91.
8. Праця України у 2013 році: Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики, 2014. – 336 с.
9. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук. – К. : Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”, 2005. – 20 с.
10. Титов В.Н. Распределение социального капитала как условие модернизации российского общества / В.Н. Титов // *Общественные науки и современность*. – 2012. – № 5. – С. 89–111.
11. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? / Ф. Фукуяма // *День*. – 2006. – № 177. – С. 11–12.

References

1. Buzgalin, A. (2011), “Glue, providing stability of late capitalism, or RDX in its grounds?”, *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, issue 3, pp. 147–161.
2. Bourdieu, P. (2005), “Forms of capital”, *Economic sociology*, transl. by M.S. Dobryakova, issue 3, volume 6, pp. 60–74.
3. Horozhankyna, M.E. (2006), *Sotsialnyy kapital: politekonomicheskyy aspekt* [Social capital: political and economical aspect], Donetsk, DonGUET, 289 p.
4. Horozhankyna, M.E. (2001), “Transformation of economic systems: trends, criteria, classification”, *Torhivlia i rynok Ukrainy*, issue 12, volume 1, pp. 56–61.
5. Coleman, D. (2001), “Social and human capital”, *Social science and nowadays*, no. 3, pp. 122–139.
6. Kurbatova, M., Levina, S. and Kagan, E. (2010), “Structure of social capital as a factor of institutional development of the region”, *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, no. 6, pp. 37–49.
7. Mishenin, E.V. and Oleynik, N.V. (2008), “Social capital: theoretical approaches for formation of essence and content”, *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no. 3, volume 2, pp. 84–91.
8. Work in Ukraine in 2013: Statistical Yearbook (2014), State Statistics Service, Kyiv, 336 p.
9. Sabluk, P.T. (2005), *Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy* [Development of rural areas in the context of the state economic stability], Natsionalnyy naukovyy tseentr “Instytut ahrarnoyi ekonomiky”, Kyiv, 20 p.
10. Titov, V.N. (2012), “Distribution of social capital as a condition of Russian society modernization”, *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, no. 5, pp. 89–111.
11. Fukuiama, F. (2006), What is social capital?, *Day*, no. 177, pp. 11–12.

УДК 316.6

Юркевич Г.Й.,
к. псих. н., доцент кафедри менеджменту
організацій та інноваційного підприємництва
Тернопільського національного економічного університету

ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Yurkevych H.Y.,
cand.sc.(psychology), assistant professor of department
management organizations and of innovative entrepreneurship
Ternopil National Economic University

DETERMINATION AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCIES IN THE PUBLIC SERVICE

Постановка проблеми. У сучасному світі, де корпорації відрізняються складною організаційною структурою, існує підвищена потреба в лідерах. Динаміка ринку постійно ставить нові завдання. Ще вчора працюючі формули успіху сьогодні виявляються недієздатними. Перед компаніями постає завдання: в умовах, що постійно змінюються, залишитися конкурентоздатними та витримати натиск змін. А чим глобальніші зміни, тим більше потреба в ефективних лідерах. Тому сучасний бізнес потребує корпоративної культури, що сприяє формуванню лідерських навиків.

Лідерство є сучасною концепцією управління, для якої має значення не рівень посади, а ступінь впливовості особи. Лідерство – це нова якість управління людськими ресурсами. Якщо класичний менеджмент передбачав систематичне підштовхування працівників до виконання того, що керівник вважав за необхідне робити, то лідерство – це спроможність вести працівників за собою до спільної мети, наснажувати працівників, аби вони самі хотіли робити те, що є необхідним.